

BEVEZETES AISKHYLOS „ORESTIÁ”-JÁHOZ.

I.

Ó, félje az ember
Az isteneket!
Örök kezeikben
Erő, hatalom van
S mint kényük akarja
Tesznek szabadon

Ha néha vizsály kel
Szégyenbe taszítva,
A mélybe zuhan le
Száműzve a vendég
Hiába eseng a
Zord éjbe lekötve
Az irgalomért.

S az istenek áldó
Tekintete nem néz
Sok házra szelíden;
Még látni se vágyván
Késő unokákban
Hallgatva beszélő
Vonásit az ősnek,
A kit kegyelének.

Az kétszer is félje
A kit fölemelnek.
Az szirtnek az ormán
És fellegen ül csak
Fényes lakománál.

De ók arany asztal
Mellett örök ünnep
Kéj-árjain úsznak
S szétjárnak oromrul
Oromra derülten,
S a mélynek öléből
Fölszáll lehe földre
Tiprott Titanoknak
Mint könnyü ködoszlop
S oltárrul az illat.

Igy dalltak a Párkák
Az éjnek a mélyén
Zord száműzetésben
Hallgatja az agg
És gondol a késő
Fiak s unokákra
És rázza fejét.

E dalt az antik szellem hatja át. Goethe adja Iphigenia ajkaira a katastropha pillanatában. A fájdalom láthatatlan lánczra veri szívünket; az átszenvedett szenvedések emléke megrázza a lánczot. Byron e gondolata illik Iphigenia hangulatára. És ekkor énekli el a Párkák dalát. Egy családot átok fogja meg és izről-izre egymást irtják ki, míg Iphigenia a büntelen, a tiszta sarj az utolsó

perczen, szent hivatásához híven, mint áldozó papnő készül az utolsó: Orestest testvérgyilkos kézzel feláldozni. Ekkor zsong fülébe a szomorú, a gyászos dal, mint a hogy öröklődhetett egy-egy angol vagy skót családban egy-egy ballada sötét refrain-je. Tantalos az istenek asztaláról az emberiség javára (a mint Pindaros fogja fel) a halhatatlanság eledelét lopja le vagy fiát Pelopsot találja fel: az istenek felismerik a csalást, melynek már Homeros az ἄτη mély jelentőségű nevét adta. Az ἄτη öröklődik a család titáni erejében, merészségében, daczában. Pelops Oinomaost a Myrtilos megvesztegetése útján, tehát csalárd úton — sírba dönti és így nyeri el Hippodamia kezét. Fiai Atreus és Thyestes. Atreus a Thyestes gyermekeit találja fel a köztük kitört testvéri villongás látszólagos kibékítése alkalmával. Helios elborult e szörnyű tett láttára. Agamemnon az Atreus fia. Aigisthos a Thyestesé és a család e két tagja örökölve a testvéri gyűlölség indulatát, a bűn átkát: találkoznak, hogy a boszú művét végrehajtsák. És a boszú, az átok újra bünt szül. Aigisthos szövetkezik Agamemnon nejével, Klytaimnestrával, ki Iphigenia feláldoztatásáért gyűlöli férjét és a tizéves háborúból diadalkoszorús fővel, a fény, a hatalom, a dicsőség, a halhatatlan hírnév nimbusával megjelenő Agamemnont orozva megölik, mint «az ökröt a jászol mellett» a mint Orestes elkeseredve mondja. Bűn támasza újra bűn — mondja Macbeth vérben gázolva. Orestes, kit Klytaimnestra vendégbarátjához küldött, Pyladessel megtér hazájába és nővérével, Electrával, boszút áll irtóztatós módon: anyagyilkos lesz.

És gondol a késő
Fiak s unokákra,
És rázza fejét.

Tantalos családjában a tragikai események láncolatát öröklő Iphigenia és Orestes. És Goethe a megváltás alapgondolatát önti költői formába, midőn Orestest, az üldözö Erinnysek marczangoló körmei közül a testvéri *szeretet*, a tiszta *nőiesség*, a mocsoktalan és ámitni nem bírő tiszta emberi kedély szavával megmenti, mert *vom Reinen lässt das Schicksal sich versöhnen.*

Az istenekkel szembe szálló titáni sarj a földi élet borzasztó útvesztőjéből feltör nevéhez híven (τῆραίνω): feltör és eget kér. De letaszítják,

S a mélynek öléből
 Felszáll lehe földre
 Tiprott Titanoknak
 Mint könnyü ködoszlop
 S oltárrul az illat.

Goethe egész költői egyéniségének vezérgondolata, a mi a germán faj egyik alapvonása: a nőiesség rajongó tisztelete.

Így oldja meg egy más titán: a középkor sűrű ködéből kinő — titáni eredetéhez méltóan — és áttöri a maga athmosphæráját . . . visszaél az élet ajándékával, visszaél a legtisztább szerelem önfeláldozó bizalmával, a kék poharát üríti, de nem oltja el a lelkiismeret láthatatlan Erinnyseit . . . és a végén a botlásából felkelő, a földi vétkéből a hit régióiba emelkedő Margit szava megmenti: *Das ewig Weibliche zieht uns hinan*. Ime az antik szellem emlőin felnevelkedett költő megoldása. Egy élettragédia, az emberiség tragikumának megoldása: a kedély örök, mocsoktalan hite, szeretete.

A régi klasszikus korból maradt ránk két mű, melyek az Ilias után a klasszikus világ legbecsesebb maradványai. Két trilogia: a *Promethia és Orestia*, melyekben ugyanazon nagy problémák: az emberiség küzdelmének nagy talánya vették föl egy lángész világos látásával, az istenekkel szőtt társalkodással kifejtett öntudatával. Prometheus az emberiség jötevője szírtre szegezve tűri a titán daczával a kegyetlen és irigy égi hatalmak által reárótt büntetést. Utoljára kibékül, kiengesztelődik, de nem föltétlen megadásra. Az emberi haladás jogát kiköti, mint Faust. Az Orestióban az antik korban megoldhatatlannak vélt, a néphit és mythos alapján csak szembeszökő ellenmondással megoldható rejtélyét a családi átoknak: megoldja Aiskhylos. Az örök nőiest Pallas, az örök szűz képviseli. A családban a vérrel öröklött vérengzés kuszált csomóját megoldja: a nem anyától született istenasszony. Megoldja az emberi társadalom egy igazságos és méltányos elvét mondva ki e szavakban szemben az Erinnysekkel: *οὐ γὰρ νεύει κησθ', ἀλλ' ἰσόψηφος δίκη ἐξῆλθε ἀληθῶς, οὐκ ἀτιμία σέθεν*. A bozú jogot enged a bölcs emberi intézményeknek, melyek szelidítik az erkölcsöket. Ha egyenlő szavazat, tehát egyenlő jog áll egymással szemben: az emberiség átok-oldó ereje diadalmaskodjék. Camboulin *) úgy veszi föl, hogy az új istenek, kik ellen az Erinnysek

*) *Essai sur la fatalité dans le théâtre grec*. Paris, 1855.

oly bösz haraggal fakadnak ki: a *Clementiat* hozták létre a szigorú *iustitia* helyett. «A régi *summum ius* trónvesztett lesz. Az ég méltányossá válik. A földön hasonló forradalom megy végbe. Az areopagot alapítják.» A francia szellem azon sajátos hódító erejénél fogva, mely a múlt eszméit is kizsákmányolja a jelen eszméinek érdekében, azonnal kész idővesztésbe belemenni és az antik világnézetet a maga mivoltából kiforgatni. Már a Goethe felfogása is modern, de Dumas Sándor *Orestie*-jében, a melyet a Porte Saint Martin színházban adtak 1856-ban, odáig engedi magát ragadtatni, hogy az Orestia megoldását e szavakkal foglalja egybe:

Minerve: J'apporte l'espérance aux coupables tremblants
 La haine a jusqu' ici fait la terre déserte;
 Il est temps qu'à la fin la porte soit ouverte
 A l'avenir élément, où, pour l'homme abattu,
 Le repentir sera la suprême vertu.
 L'âge antique est fini, l'âge nouveau commence.
 La sagesse toujours vota pour la clémence.

Oreste: A ma sœur, désormais reprenons notre hommage
 A ces antiques dieux, qui n'ont su que punir
 Et rendant grâce, Electre, aux dieux de l'avenir.*)

Tehát már a jövő isteneit sejtí meg Orestes. Minő messze volt a világ ettől. De ép azt a nagy távolságot megmérni az erkölcsi világrend nagy és örökké azonos törvényei felfogására nézve kötelessége annak, ki Aiskhylos két nagy trilogiája bármelyikét magyarázni akarja. A lángész az emberi természetben kijelentett nagy *elveket* megfejtí, látja. A nép, a lángész e congenialis társa, mytho-

---

*) *Min.* Reszkető bűnösnek hozok reménységet,
 A földet pusztává tevé a gyűlölség,
 Ideje már, hogy a kapuja megnyiljék
 Irgalmas jövőnek, a melyben a vétek
 Bűnbánatot érez . . . ez lesz a főerény.
 A levert embernek fölemelő remény.
 Ó időnek vége, pittymallik az újkor,
 Kegyelmet szavaz a bölcsesség mindenkor.

Or. Nővér, hódolatunk' vegyük tehát vissza
 Régi istenektől, a kik csak sujtoltak.
 Nem ismerik szavát égi irgalomnak . . .
 Jövő istenéhez szállj szívünk fohásza.

sában, meséjében e nagy elveket jelképezi, ábrázolja. A ki korának összes tudását magába olvasztva merész kézzel fölveti a fejtvényt és megoldja a költészet szabadalmával: az az emberiségnek valódi *vatese* vagy a megfelelő görög szót használva *προφήτης* interpretatorum, mint Horatius mondja. Az Orestia oly nagyszerű compositio, melyet az antik kor egyet sem hagyott hátra. Mintha a polytheismus fényes Olympja megett «a láthatatlan isten» napja lenne fölkelőben. Igyekezni fogok Dumas és Gœthe túlzásától menten a szoroson tudományos értelmezés körében maradni; de állítom, hogy ha az antik kor erkölcsi világnézetének mélyére nem hatunk: az Orestia cselekvényének rugóit, a melyekre a kar a maga sejtelmes burkolt gondolataival utal, meg nem látjuk. Egy lángész alkotása megérdemli, hogy ne csak nyelvészeti magyarázatokkal tegyük szavait érthetővé, hanem a gondolatok összefüggését, a kor-szellem e ruháját szemléljük meg behatóbban.

Aiskhylosról Athenaios (Deipnos. VIII, 18) mondja: *φιλόσοφος ἦν τῶν πάντων ὁ Αἰσχύλος*. Egy bölcsészt a maga mértékével kell mérlegelni. A Pythagoras tanítványát a maga szellemében kell felfogni. A görög képzelem a legragyogóbb és mégis a legvilágosabb, mely csak valaha megnépesíté az emberi szellemet: azt dús-gazdag költése, mythosa után senki kétségbe nem vonja. De a nép mint a lángész megőrzé egy gyermek naivitását, hiszen Herodotosnak azt mondá az egyiptomi pap, hogy «*ti görögök gyermekek vagytok*», de fölfogta az emberi élet legnehezebb problémáit és a világnak felvetette. Az eszmék olympját is föltárta a maga örökké ködlő magaslatával, nemcsak a képzelem Olympját a maga örök tavaszával.

II.

Schlegel Vilmos a drámai költészetéről tartott felolvasásaiban így nyilatkozik: *A tragédia teljes fegyverzettel pattant ki Aiskhylos fejből mint Pallas a Zeüséből*. Günther *) hasonló nézetet vall: «Azon merész lépést, melyet a művészet tett, hogy a dithyrambos tragédiává fejlődjék, a szó szoros értelmében az enthusiasmus fejt meg és pedig a lelkesedés a maga extatikus természetével magyarázza meg az ember istenítését, mely különben szentségtörés

*) *Die Grundzüge der tragischen Kunst*. Berlin-Lipsee. 1885.

lesz vala». És tegyük még hozzá Patin²⁾ nézetét, mely szerint Thespis elődeinél a történelmi kifejlődés mozzanatait megtalálni, a tragédia születésének történeti nyomait bizonyosan felfedezni hiu kísérlet. «*Prentention vaine car un découverte n'est dans les éléments, qui la préparent mais dans le genie puissant on heureux qui les assemble.*» A tragédia történetét külön munka tárgyául tartom fenn, mert e történet a görög szellem teljes kibontakozásának története: a lyra és epika vívmányainak beépítése egy fenséges épületbe, melynek alapvonalait az epos meséiben, ornamentikáját a lyrában találjuk meg: és mégis mindennél több: a *szív és elme* kérdésének élethű tükre.

A dráma létrejöttének magyarázását két úton lehet adni: *genetikai és pszichológiai úton*. A genetikai magyarázat a dithyrambikus költés maradványaiból indul ki és áttekinti a kardalköltészet történetét: tetőpontra jutása utáni hanyatlását egész felbomlásáig, míg Attica földjén beleolvadt a *tragikai kardalba*. A pszichológiai magyarázat a lángész váratlan fölfedezéséhez köti a kérdés megoldását és az Aiskhylos bölcsészeti jellemét vizsgálja behatóbban, annak kifejlődését kíséri darabról-darabra, míg az Orestióban a teljesen fölfegyverkezett drámát a maga tökélyében tünteti föl. Aiskhylos költői egyéniségének története van. A Shakespeare előtti angol dráma és Shakespeare közötti viszonyhoz hasonló Aiskhylos viszonya elődeihez: a dithyramb-költőkhöz, kiknek sora Arionon kezdődik, Thespis és Khoirilós által fejlődik ki drámává a dithyramb; de a dialog a karvezető és színész *ὑποκριτής* közt egy neme az antiphoniának volt vagy a melodrámának: a drámai meseszöveg bármily egyszerű vonásait sem lehet fölfedezni. Aiskhylos is tapogatódzva jut ide és a hét teljes műre olvadt 80 dráma vizsgálata sokat magyarázna a lángész fejlődéséből. Így csak a nagy állomáshelyeken látjuk öt műveiből. És minő távolság van az *Esdeklők* és az *Orestia* közt! Amabban az Aigyptos fiai által üldözött Danaidák befogadása és védelme az argosbeliek által: egy drámai jelenetnek és nem drámának tekinthető. Se meseszöveg, se jellemfejlesztés; a kar meg Danaos és Pelasgos közti izgatott vita, hosszúra nyúló panasz, fenséges gondolatok, mélységes, majdnem hieratikus stíl pompája az egész. Igaz, hogy a szicíliai szavakért, melyek becsusztak a darabba, későbbi korra, Aiskhylos szicíliai tartózkodása

*) *Études sur les tragiques Grecs*. Paris. 1872, I,

utáni időre tették némelyek e darab keletkezését; így Buttler commentárja szerint Müller J. Thucydides I, 102-ben utalást vél látni azon hangulatra, mely az *Esdeklők*ben nyer kifejezést. Ugyanis 11 évvel a mőd háborúk után Athen a spártaiak iránt elhidegűl vèn, Argossal kötöttek frigyot. Az «Esdeklők»-ben Pelasgosnak oly szép jellem van adva, a vendégbarátság szentsége oly módon van hangoztatva, hogy mondhatni — az alkalmoszerűség jellegét adja a darabnak. Böekh¹⁾ ugyancsak későbbi korszakba helyezi az «Esdeklöket», de egészen más tekintetből; kimutatni igyekezik, hogy a mese szerint 50-ből álló Danaidákat a karban csak 15 representálta, ebből azt következtette, hogy e darab később adatott mint az Eumenidák, melynek előadása alkalmat nyújtott a kar tagjai számára 15-re való leszállítására. Szerinte a darab Aiskhylos szicíliai tartózkodása után (458) keletkezett. A szicíliai kifejezéseket használja érvül annak bebizonyítására, hogy e darab Aetna városának készült, melyet Hieron ujjonnan alapított s népességét²⁾ 5000 peleponnesusival gyarapítá.

De fontos Patin érve, melyet felhoz a mellett, hogy az *Esdeklöket* megelőzte a *Perzsákat* (472), a *Heten Theba ellent* (468), és a *Promethiát* (464 Kr. e.) a Teuffel valószínű felvétele szerint. A drámai alkotás minő magaslatára jut az Orestia. A belső drámai cselekvés, a jelenetezés megrázó hatása, sőt a Khoephoroiban a cselekvénynek bár kezdetleges, de határozott kísérlete, a dalköltésnek teljesen a drámai cselekvénybe szövése, a karnak 15-re leolvasztása, az érdekesítés oly mesteri kezelése, hogy az Agamemnon meggyilkolásának megdöbbentő hatása mérkőzik bármely modern, úgynevezett «hatásos jelenet» erejével és a mit legelőbb kellett volna mondanom, a drámai verseny által megadott szabadságnak, a trilogiai szerkesztésnek magasabb szempontból a valódi megnyugtató megoldásra vezető felhasználása: a szinpad ismerete, a gépezet valóban meglepő berendezése: mind ugyanazon költői egyéniség pályáján fejlett ki . . . A kész fegyverzettel kipatant Pallasról vett hasonlatot Schlegel valóban jól felhasználta. Ha ehhez vesszük Günther kitünő művének végeredményét, hogy Aiskhylos kijelentőjévé lesz a tragikai művészet immanens törvényeinek: az Aiskhylosszal mint költői egyénnel behatóbb foglal-

¹⁾ *Græc. trag. princ.* V, VI.

²⁾ *Diod.* XI, 40.

kozás szükségét át kell éreznünk. Hátha még meggondoljuk, hogy a *drámai nyelv* megteremtője, sőt mondhatni, a görög szellem mélységének a nyelv kristály-tiszta tükrében visszasugározatója... a csodálat, a tisztelet fog el. De nem csak ő, kora is a csodák korának tekinthető. Egy oly nemzedék sarja ő, mely a görög szellem diadalra jutásának arany gyümölcseit adta a világnak. *Ki volt e költő?*

Egy költőről van szó, ki hős család hős sarja, ki a hellén szabadságharcz édes gyermeke, kinek lelkét a hazaszeretet pietása foglalá el. Az a hazaszeretet, melyet a szabadságharcz, a perzsa hatalommal való óriási küzdelem válsága szült: a *hellén harc*z eszméje szemben a barbár Ázsiával, melylyel nem egy görög tartomány nem tartá hazafiatlanságnak szövetkezni, nem tartá megalázónak földet és vizet nyújtani a hódolat jeléül és ezáltal a Darios és Xerxes elbizakodott reményeit éleszteni. Marathon nagy fordulópont: az erkölcsi erő, a honszeretet ereje akkor jutott öntudatára önmagának. És ki méltóbb e felszárnyalás élén állani, ha nem a költő, hisz e korszak maga páratlan költészet, regeszertű, csodás, legendás, mint a mi nagy küzdelmünk, mely a nemzetet öntudatra ébreszté. Szépen mondja Paul de Saint-Victor: «Mindig lehet egy-egy virágot szedni a görög csatatéren. Mykale nagy napjának jelszava Hébé volt. Hébé a «széplábu», mint a hogy nevezik őt a költők, az égiek szolgánője, kit Hera szült egy rózsa illatára.» Mily igazság, mily jellemző vonás. Hébé az ifjuság istenasszonya, Zeus madarának táplálója: az Olympra felszárnyaló görög költészet táplálója is... Egy költő, ki mint a mi Zrinyink: a török harcokban edzett kezébe ragadja a lantot és zugta végig csengő harmoniáját. *A haza eszméje* az áldozatok árán vásároltatott meg és ihleté a költő szívét, kinek *sirirata* nem a költői alkotások babérleveleiből: volt fonva, hanem a marathoni csatasik emlékét örökíté meg:

«Αἰσχόλον Εὐφορίωνος Ἀθηναίων τὰδε καύθει
μνήμα καταφθίμενον πυροφόρσιο Γέλας·
ἀλκῆν δ' εὐδόκιμον Μαραθῶνιον ἄλαος ἄν εἴποι
καὶ βαθυχαιτήεις Μῆδος ἐπιστάμενος.»

Az ő neve alatt olvasható elegikus versek közül jellemző azon töredék, melyről Stanley azt hitte, hogy azon elegia-verseny darabja volt, melyet Simonidessal, az elegia atyjával vívott a tragédia atyja és a melyen ő lett a legyőzetett, minek következtében.

a *Vita Aeschyli* szerzője szerint elkeseredetten vonult vissza Sziciliába. Ha nem is volt a perzsa háborúk korából való ez elegikus maradvány, a verseny-elegia, de bizonyára jellemző:

Κυανή και τούσδε μενεγχεάς ὄλεσε ἄνδρας
Μοῖρα, πολύβρῆτον πατρίδα βυομένους.
ζῶν δὲ φθιμένων πέλεται κλέος, οἱ ποτε γυίοις
τλήμονες Ὀσσαίαν ἀμφιέσαντο κόνιν.

Azon korszak gyermeke, melyről méltán mondja P. de S. Victor, ki a görög tragédiáról szóló művének legérdekesebb fejezetét épen a hellén-perzsa háborúkról írja: «Les guerres médiques, sont les Propylées de ce monument chargé de chefs d'œuvre. Sans elle le Drame grec aurait été détruit sur ses fondations. Il rénaquit et il vécut de leur heroïsme, de l'air d'enthousiasme qu'elles soufflèrent sur la Grèce, et qui fut son element pendant tout un siècle.»

Azon költőről van szó, kiről Aristophanes a gúny, a satyra és parodia hangulatában is a legnagyobb elismeréssel nyilatkozik hazafias szempontból.

Az ő szájába adja az alvilágba helyezett æsthetikai perben a következő védelmet: δράμα ποιήσας Ἄρεως μεστόν·

Dionysos: ποῖον·

Aiskhylos: τοὺς ἐπὶ Θήβας·

ὁ θεασάμενος πᾶς ἄν τις ἀνὴρ ἠράσθη δαίος εἶναι.

(*Békák*, 1021 és köv.)

Ugyanő Dionysos ellenvetésére, hogy elég hiba volt Thébe erejét növelni, visszavágja:

ἀλλ' ὅμῃν αὐτ' ἐξήν ἄσκειν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοῦτ' ἐτράπεσθε
εἶτα διδάξας Πέρσας μετὰ τοῦτ' ἐπιθυμεῖν ἐξεδίδαξα
νικᾶν ἀεὶ τοὺς ἀντιπάλους κοσμήσας ἔργον ἄριστον.

(*Békák*, 1025 és köv.)

Egy oly költőről van szó, kinek családjában a hősiesség örökség volt. Egyik testvéréről, Kynaigiros-ról csodadolgokat beszél Justinus az epitomator Herodot VI, 114. fejezete és más írók nyomán: Cynegiri quoque militis Atheniensis gloria magnis scriptorum laudibus, celebrata est, qui post proelii immuneros cædes, cum fugientes hostes ad naves egisset, onustam navem dextra manu tenuit, nec prius dimisit, quin (manum) amitteret: tum quo-

que amputata dextra navem sinistra comprehendit; quam et ipsam cum amisisset ad postremum morsu navem detinuit. Tantam in eo virtutem fuisse, ut non tot cædibus fatigatus, non duabus manibus amissis victus, truncus ad postremum veluti et rabida fera, dentibus dimicaverit (II, 9, 16).

Ez már a legenda körébe tartozik. A mult tükrében meg-növekednek e szent árnyak és csodás világba ragadnak. E legendai légkör teremté azt a legendát, melynél soha szebbet nem olvastam és a mely az egész görög nemzet hangulatát mint egy eszményi tett képben tükrözi le: Pausanias a Plataiai melletti diadal után Zeus Eleutheriosnak akarván hálaáldozatot hozni, ez áldozatot csak a delphibeli templom tüzével lehetett meggyújtani. Eukhidas, a plataiabeli, vállalkozott, hogy elhozza e tüzet. Egy nap alatt kellett 1000 stadiumnyi (25 mföld) utat megtenni. Elhozta a szent tüzet a papoknak, de életével váltotta meg. A fáradságtól szive megszakadt. Méltó befejezése azon csatanapnak, melyet Pausanias aggódott megkezdeni, mert az áldozati jelek nem voltak kedvezők, míg nem mint egy isteni sugallatra Pausanias nem fordult Hera temploma felé és fel nem szólítja imával, hogy vegyen részt. A legendai légkör lebegett Marathonn felett. Pan isten sípja megszólal s beáll a panik. A legendakör alakjai közé emelkedik Kynaigiros mellett Aiskhylos másik fivére Ameinias, ki a salamisi ütközetet megkezdi az által, hogy a vasmacskával a maga hajójához csatolt egy phoeniciai hajót és a jelt megadta a támadásra. Ez védte meg Aiskhylost, mikor a Khoirilossal vívott verseny alkalmával a régi fabódé, mely a színháznak megfelel, összeomlott, mert Aiskhylos vád alá helyeztetett és csak Ameinias tudta ez alkalommal megvédeni azáltal, hogy ruháját letépvé megmutatta *a szabadságharcban kapott sebeket*. E korszak ihleté Aiskhylost, a ki Marathonnál, Salamisnál harczolt, mikor Sophokles a kartánczban résztvett mint 15 éves gyermek ifju és Euripides született.

Euripidesnek a legmelegebb lapjai azok, melyeken a hazaszeretetnek emel tropæumot, csak Iphigeniára, Polyxenára, Menoiskeusra, és azon passusra gondoljunk, melyet Lykurgos szónok Euripides Eretheus cz. darabjából megőrzött.

Bámulatos fellendülés volt e korszak. Herodotos lépten-nyomon csodáról beszél. De nagyobb csoda a görög műveltségnek hihetetlen gyors kifejlődése. Ha Pallas olajfa-erdője, melyet a perzsák

egy éjjel elhamvasztottak, ölnyi magasságra hajtott ki egy éjszaka: a görög civilisatióról ugyanezt el lehetett mondani.

Az attikai földön a művészet megszabadul nyügeitől, szárnya hamar nő, hogy magasra törjön. A spártai előljáróság mintegy pelengérré szegeztetett ki egy lantot, melyre Terpandros új húrt húzott. Timotheusnak az ephor levágott az általa szaporított két húrból egyet. De az atheni szellem kiemelkedik. Az első merész felszárnyalást, mely gyűlöletet, üldöztetést vont maga után, Aiskhylos tette. Valamint a szobrászat az egyiptomi mozdulatlan-ságból, úgy a dráma a liturgiából bontakozott ki.

«Son âme (de l'art grec) si agile et si vive, sa Psyché ailée est sortie d'une chrysalide de rites et de règles aussi épaisse qu'une momie de Memphis.»

Romok közt haladt. E romok: az összeomlott *kardal*-költészet borítá el a tért a *szin* előtt. Aiskhylos merészen föllépett. A romokat félretolta és felhasználta fenséges műve csarnokában. Fokról-fokra lehet kisérni a ránk maradt *hét* egész műből és több töredékekből, mint emelkedett az egyszerű *Esdeklők*től a nagyszabású és minden idő számára alkotott compositióig az *Orestiaig*.

III.

A költői jellemét e szóval lehet kifejezni: *σεμνότης*. A fenség körében jár. Az erkölcsi világnak problémáit bolygatja meg és a hitélet összekuszált fonadékába merész kézzel nyúl.

Aristophanes *Békáiban* (886—7) Demeterhez fohászkodik, hogy tegye őt méltóvá mysteriumaihoz:

Déméter, a ki feltápláltad elmém,
Oh, hadd legyek méltó szent titkaidhoz.

A költői dicsőség tetőpontján: *Orestiaja* megragadó hatása után visszavonult Sziciliába, hol Gelában halt meg 456-ban. Visszavonulásának oka maig is rejtély. Aelianus azt hiszi, hogy vallástalanságról vádolták be, a mysteriumok elárulásáról. E vád jellemzi a költői irányát. A művészi szabadság érdekében szembe szállt a *népmythos* végzetével, mely önkényes, szeszélyes volt. Élete végén az Aetna alján a háborgó tűzokádó hegygyel szemben: gondol az emberi titán, Prometheus költője a Palikoi testvérekre, kik kétszer születtek; a föld szülöttei levének Héra féltékenykedése

miatt azon kängözös tó közelében, melybe az esküvel beírt táblát dobták, mely ha elmerült, az esküvőre az esküszegés bizonyult és az Aetna nyelte el a hitszegőt. A Palike tavába azon mysteriumokra tett esküjét, melyeknek elárulásával vádolták, be lehetett volna dobni és el nem merül. De üldözték a titán gondolkodást, a közhittel szemben a *merénylő* Prometheus rajongóját. Száműzetésének megvan magyarázata a görög közelet fejlődésében, melyet híven fejez ki Sophokles drámai költészete. Sophokles Günther igen helyes felfogása szerint nem eltért, de visszatért a népies világnézethez. A végzettragédia atyjává lesz az, ki egy Antigone, egy Oidipus bűnösségét tette tragédiája tárgyává. Azon megoldás, mely az «Oidipus Kolonosban» cz. darabban a Labdakidák átkát megoldja, úgy összeforrt a nép vallásos felfogásával, bár lélektani mélység tekintetében maig túl nincs szárnyalva, hogy azon *megoldáshoz* képest, mely a tüzet orzó Prometheus meséjét feldolgozó Aischylosnál található, a vallásos hit népies felfogását tükrözi vissza. Mint láborta volna meg a nép Sophokles költészetének mélységeit: az öszhang, az odaadó vallásos hit, mely az emberi akarat szabadságát oly áhitattal viszi a *Végzet* oltárára, elbűvölte.

Az Orestia megoldása is az areopag ítélete útján, midőn a demokrat áramlat által már elítélt aristokratikus törvényszék előtt Pallas Athene jelenik meg és örök intézményül akarja megtartani a *vér*-perekben az areopagot: nem felelt meg az atheni nép közfelfogásának, midőn már a heliastaság — a népbírótság eleve diadalmaskodott és oly szenvedélylyé kezdett kifejlődni, melyet Aristophanes a «Darázsok»-ban kigúnyol. Aiskhylos visszavonulásának meséi, hogy egy korábbi, majdnem 15 évvel azelőtti költői verseny, Simonides által való legyőzete keserítette volna el, vagy mint Suidas írja, hogy a színház omlott volna össze előadás alkalmával . . . . csak azt bizonyítják, hogy *A.* jellemét kora nem érté meg és keresett okot annak kimagyarázására, miért kellett a dicsőség templomát, melyet épített, ott hagynia, hogy önkénytes száműzetésbe menjen. Az a monda, hogy az ifjú Sophoklessel vívott verseny alkalmával, mikor a görög szabadság hőse Kimon, ki ép a Theus hamvaival érkezett haza Skyrosból, melyet meghódított, táborkarával volt a versenybíró és a koszorút Sophoklesnek adta: egyike a legjellemzőbb és költői szempontból legkifejezőbb mondáknak, mely megadja *A.* visszavonulásának ha nem is közvetlen okát, de megmagyarázza hangulatát. E verseny 468-ban volt Kr. e.

Sophokles pályája az öszhang. Nála a *nemesis*, mely kérlelhetlen hatalom Aiskhylosnál: átalakul és szelid vonásokat ölt. Sophokles hősei ὕβρις-ökért önmagukat sújtják: Ajax öngyilkos lesz, Oidipus szemét tépi ki, Philoktetes enged Herakles szavának, Herakles nem átkozza meg nejét, Deianeirát, kinek féltékenysége gyújtá meg fáklóját, Antigone már csak szeretni és nem gyűlölni született. Legkorábbi tragédiája Electra leheli még azt a hajthatatlan, kérlelhetetlen szellemet, mely *A.*-t jellemzi, melynek örök mintaképe marad az antik Faust: *Prometheus*: az emberi szabadság e martyrja. Az akarat szabadságereje erőszakossá, heveessé teszi. *A.* a nagy napok hőse: hősi lelke harczol darabjaiban is. És azon kedves adoma *A.* haláláról, melyet Lafontaine örökített meg újabban Valerius Maximus elbeszélése nyomán, hogy t. i. *A.*-t egy sas ölte meg kopasz fejét sziklának véelve és egy zsákmányul ragadott teknősbékát dobva le, hogy azon összetörjön: a *sast* a költők között, ki merészen nézett az igazság napjába a mythos ködkörén túl emelkedve, hozzá méltó véggel tiszteli meg:

Quelque devin le menaçà dît-on
 De la chute d'une maison.
 Aussi tôt il quitta la ville,
 Mit son lit en plein champ, loin des toits sous les cieux.
 Un aigle qui portait en plein champ, loin des toits sous
 les cieux
 Passa par là, vit l'homme, et, sur sa tête nue,
 Qui parut un morceau de rocher à ses yeux,
 Étant de cheveux dépourvue,
 Laissa tomber sa proie, a fin de la casser:
 Le pauvre Eschyle ainsi sut ses jours avancer.

Lafontaine humoros befejező sora igaz: napjait folytatja ő, ki Aristophanes szerint «darabjait az időnek szentelé».

A. 80 darabjával 52-szer nyert koszorút és visszavonul. Az a per, melyet Euripidesszel folytat az æsthetikai széket ülő Dionysos előtt, Aristophanes «Békái»-ban ki van egészen fejezve; az ok, mely e büszke lelket arra kényszeríté, hogy mintsem megalázza magát, hagyja el a csatatért. Ő a harczkedvet, a folytonos küzdelemre utalt *honszerelem* hangját zengette, melyre a csekély számú görögnek szüksége volt, ha a lét küzdelmei közt nem akart összetörni, mint később összetört. Ő a szellem fennkölt prófétája: a

szellem bomlasztó, lágy, zsongító, ernyesztő hatásától, a tragikai meghatottság ellágyulásától félti nemzetét.

Így szól (*Békák*, 979—985):

ταῦτα γὰρ ἄνδρας χρῆ ποιητὰς ἀσκεῖν σκέψαι γὰρ ἀπ' ἀρχῆς
ὡς ὠφέλιμοι τῶν ποιητῶν οἱ γενναῖοι γεγένηται.
Ὀρφεὺς μὲν γὰρ τελετὰς δ' ἡμῖν κατέδειξε φόνων τ' ἀπέχεσθαι.
Μουσαῖος δ' ἐξακέσεις τε νόσων καὶ χρησμοὺς Ἡσίοδος δὲ
γῆς ἐργασίας· καρπῶν ὥρας, ἀρότους. ὁ δὲ θεῖος Ὅμηρος
ἀπὸ τοῦ τιμῆν καὶ Κλέος ἔσχεν πλὴν τοῦδ' ὅτι χρῆσι' ἐδίδαξε
τάξεις, ἀρετὰς, ὀπλισεῖς ἀνδρῶν;

Ilyenre kapassa igaz költő a férfiakat. Hisz akár nézd :
«Kezdetről fogva mily üdvös volt a nagy költők befolyása,
Orpheus ünnepeket rendelete, lám, megtiltott emberöléstől ;
Musaios nyavalyákat orvoslani és jóslani, Hesiodos meg
Földet munkálni taníta, vetést, aratást, míg ősi Homéros
Mivel érdemelő isteni híret, minthogy csatarendre vitézül
Küzdeni, fegyverkezni taníta?»

A hős nemzedék hős fiát sok minden változás bosszantá.

Hugo Victor egy nálunk kevésbé ismert művét: *William Shakespear*et így kezdi: *Il y des hommes Oceans*. Ilyen Aiskhylos : *a genie* világos látásával, kiről a művész, Sophokles azt mondja : hogy «Aiskhylos jól teszi, de öntudatlanul.» Ez oceannak van édes szendergése, de vannak viharai is. E tenger édes zsongását halljuk, mikor Helénáról szól: «Derült lélek mint a tenger csöndje, szépség, mely diszére vált a leggazdagabb ékességnek is, édes szemek, melyek mint a nyíl sebeztek, a szívnek végzete, virága a szerelemnek.» Hát még az Oceanidák vigasztaló szelid karéneke, mely elzsongítja a szenvedő Prometheus kínjait! De van e tengernek még több vihara. Ki feledné el, ha olvasta Prometheus végső szavait. 1080-tól végig (Dindorf):

Most nem csupán szóval, de tetteleg is
Reng már a föld;
Felmenydörög s mély hangja bőgve kél; a
Villám tüzes kigyói átczikáznak;
A forgószelel a port kavarja; minden
Szelnek fuvalma lejtve szembeszáll;
A tenger együvé vegyül a léggel. —
Zeüszttől ily ítélet ér ma engem

Nyilván remegni készíve. Oh anyámnak

Szentsége, oh ti, mindenek

Közös világát ringató legek:

Láttok mi érdemetlen estem el!

(Zilahi K.)

Így esett ő is: a költő Prometheus, ki a tragikai bölcsészet
tűzét rabolta el Bakhostól.

HEGEDŰS ISTVÁN.

A KARÁCSONYI MYSTERIUMOK EREDETE.¹⁾

A karácsonyi játékoknak még eddig nem akadt oly alapos kutatójuk, minő *Milchsack*²⁾ a húsvétiaknak; eredetük, fejlődésük első foka máig is nagyrészt ismeretlen. A tárgynak egyetlen számbavehető vizsgálója, *Wilken*³⁾ egyes hozzávetéseket ad csupán, a német hagyományokon túl nem terjeszkedik s eredményei sem igen megbízhatók, mint a húsvétiaknál kifejtett nézeteire már *Milchsack* rábizonyította⁴⁾ s a karácsonyi játékoknál nekem is lesz alkalmam néhány tévedését kimutatni. Munkámat megnehezíti az is, hogy a legfontosabb régi emlékek teljes szövegébe nem szerezhettem betekintést,⁵⁾ így előre le kell mondanom az eredmény philológiai biztosságáról, megdönthetetlen voltáról: de másfelől ez emlékeket több munka oly bőven idézi és magyarázza, hogy az ú.

¹⁾ E cikk részlet egy nagyobb tanulmányból, mely a magyar valóságos népjátékok eredetéről szól.

²⁾ *Gust. Milchsack*, Die Oster- und Passionsspiele. Literarhistorische Untersuchungen über den Ursprung und die Entwicklung derselben bis zum XVII. Jahrh. vornehmlich in Deutschland, nebst dem erstmaligen dipl. Abdruck des Kuenzelsauer Frohnleichnamsspieles. I. Die lateinischen Osterfeiern. Wolfenbuettel, 1880. Ism. *Heinrich Gusztáv* e Közlönyben IV, 1880, p. 558.

³⁾ *Dr. E. Wilken*, Geschichte der geistlichen Spiele in Deutschland, Göttingen, 1872. Kár, hogy *Weinhold* Károlynak különben kitünő könyve: Weihnachtsspiele und Lieder aus Ober-Oesterreich u. Schlesien. Wien, 1853. (az 1875-iki czimlap-kiadás) e tekintetben nagyrészt elavult.

⁴⁾ «Bei Wilken blickt man an keiner Stelle, wenigstens was die Oster- und Passionsspiele betrifft, bei denen ich es beweisen kann, auf die Basis gründlicher und erfolgreicher Vorstudien.» Id. m. 15. l.

⁵⁾ *Du Méril*, *Coussemaeker* és *Wright* teljes kiadásait nem sikerült megkapnom.